

Prethodno priopćenje

UDK: 373.3(497.5 Slavonija)(091)

Krešimir Škuljević

Osnovna škola „Vladimir Nazor“

Slavonski Brod

skuljevickresimir@gmail.com

Pedagoški standardi obrazovanja Slavonske Vojne krajine tijekom njene reintegracije

Sažetak

Rad prati novosti vezane uz pedagoški standard školstva pučkih škola između 1871. i 1886. godine. Prate se aktualnosti na temelju periodike, časopisa „Napredak“. Teoretski pristup bio je potkrijepljen neobjavljenom arhivskom građom iz Državnog arhiva u Slavonskom Brodu. Od objavljene građe u upotrebi je bilo djelo Antuna Cuvaja „Građa za povijest školstva“, pa rad prikazuje razvijanje ideje pedagogije i suočavanje s novostima koje su od učitelja tražile još veće izazove. Vojni sustav izbačen je iz škole i uvodi se nenasilan način rješavanja problema discipline. U društvenim kretanjima to je bilo evidentno preko liberalnih ideja i udaljavanja rimokatoličke crkve iz domene obrazovanja. U praksi je to značilo evidenciju izostanaka iz škola, cijepljenja učenika, skrb o disciplini na nenasilan način, poticanje suradnje s roditeljima te uvođenje praktičnog rada preko školskih vrtova.

Ključni pojmovi: pedagoški standard, pučko školstvo, Vojna krajina, 19. stoljeće

Uvod

Reintegracija Vojne krajine omogućila je analiziranje stanja postojećih školskih uvjeta i, prema temeljima austrijskog modela, uz nužne preinake stvarala uvjete za razvoj slavonskog školstva. Prvi pogled na tu temu daje nužne osvrtne na djela školskih zakona iz tog vremena. O tome najbolje polazne točke predstavljaju zakonski propisi iz 1874. godine, tj. „List zemaljske uprave hrvatsko slavonske vojne krajine“, časopis za učitelje „Napredak“¹ te administracija koja je nastala u to vrijeme HR-DASB-90,

¹ Polazna osnova treba poslužiti rad, „Disciplinarni propis za pučke učione u hrvatsko - slavonskoj Krajini“, *Napredak* (Zagreb), god. 20, br. 26. (10. 9. 1879), 6.

Kotarski ured Oriovac (1873.-1881) i Kotarski ured Oriovac II (1881-1886.). Kao polazna osnova treba poslužiti „Građa za povijest školstva“ autora Antuna Cuvaja, svezak VI, VII i VIII.

Pedagogija se u tom razdoblju samostalno razvijala kao znanstvena disciplina. Bila je dostupna u tadašnjim preparacijama za učitelje. Disciplina kao pedagoški standard i pitanje odgovornosti učitelja se otvara nekoliko desetljeća kasnije. Ta se polemika razvija u skladu s društvenim promjenama.² Naglasak je u tom nastavnom predmetu bio na proučavanju čovjeka i njegovih zdravstvenih navika u samom obrazovnom procesu. Unutar tog predmeta bila je psihologija i logika. Žargonskim školskim terminima, tu se nalazilo pitanje školske discipline i način obrađivanja sadržaja.³ Novosti koje su došle tijekom prve učiteljske skupštine 1872. Otvorile su mnoge polemike. Zbog uključenog vojnog kadra u pučko školstvo, mnogi su sumnjali u uspješnost niza novih ideja. „Oni znaju dobro i to, da se uz svoje tegotno znanje i gospodarstvo ne mogu učiteljskom strukom, pošto nemaju ni svagdanje prakse, na toliko baviti, koliko to sadanja moderna pedagogija i didaktika od narodnjega učitelja zahtieva.“⁴ Neki su pedagogiji davali veću važnost nego samom sadržaju. Zbog toga su više voljeli stručnog učitelja koji je kvalitetno osposobljen kao pedagog, nego vrsnog znalca koji je zapravo predstavljao učenjaka. „jer mi ne trebamo učenjaka nego pedagoga“.⁵ Očigledno su novi obrazovni izazovi na najvišoj akademskoj razini predstavljali disciplinu i novi način rada uz sadržaj koji je bio napravljen po austrijskom modelu s preinakama koje su dolazile izravno od krajiških predstavnika i „Lista zemaljske uprave“. Onodobna suvremena shvaćanja pedagoga išla su uz bok samim idejama reforme pučkog školstva bana Ivana Mažuranića (iz listopada 1874.) kojom se uvidjelo da je potrebno rimokatoličku crkvu unutar škole postaviti kao jednog od dionika, a ne jednog od kreatora aktivnosti u učionici. Tako se navodi: „Pedagogija i theologija. Mi štujemo theologiju, mi ju učimo, mi živimo s-načeli svoje svete vjere; ali treba da si i theologija jedared razglobi i porazpoloži one članke nauke, kojih nebišto nebi smetalo čilu i zdravu organizmu svete vjere.“⁶ Navedeni navod prihvaća theologiju kao ravnopravnu znanost. Tu je evidentna visoka razina klerikalnosti društva u civilnoj Hrvatskoj i poštivanja vjerskog aspekta. Ipak, kao stručnjaci u praksi, smatraju da bi theologija trebala u jednakoj mjeri priznavati posljednja znanstvena otkrića koja se tiču čovjeka i njegovog odgoja. Integracija theologije, uz bok pedagogije, predstavlja tragove već pomalo zastarjele pedagoške metode u obrazovanju. Taj pristup u radu se temeljio na

² Josip Hoholač, *Disciplinarna vlast pučkoga učitelja i njegova kaznano-pravna odgovornost*, 1908.

³ *Napredak* (Zagreb), god. 13, br. 2 (15. 3. 1872), 6.

⁴ „Čim sam pristupio k tumačenju osjetila“, *Napredak* (Zagreb), god.12, br. 21, (1. 1. 1872), 3.

⁵ „Država i škola“, *Napredak* (Zagreb), god.13, br. 5, (1. 5. 1872), 2.

⁶ *Napredak* (Zagreb), god. 13, br. 5, (1. 5. 1872), 4.

postavkama filozofa Johanna Friedricha Herbarta. On je podijelio znanost na praktičnu i teorijsku. Obrazovnu osnovu je temeljio na četiri elementa: jasnoća, asocijacija, sustav i metoda.

Pedagoški standardi počeli su se samostalno razvijati unutar samog školskog sustava. Među njima je bio glazbeni odgoj⁷ i dramska aktivnost.⁸ Navedene samostalne, izvannastavne aktivnosti, u ruralnoj Slavoniji pojavljuju se tek kasnije krajem 19. stoljeća. Učitelj postaje orguljaš u župnoj crkvi, a kazališne predstave počinju izvoditi učenici koji stvaraju temelje za buduća kulturno umjetnička društva. Stav dijela javnog mijenja tog razdoblja je bio relativno negativan. „Nije narod stajao kao nosilac, subjekt kulturne radnje, nego je bio objekt radnje, istina, zauzete za nj, ali i upravljene na nj. Bila je to u najboljem smislu demagogija, slično kao što se uzgoj i obrazovanje omladine zove pedagogija.“⁹ Teoretsko definiranje pedagoškog standarda je počelo sa donošenjem školskog zakona za civilnu Hrvatsku u listopadu 1874., što je dovelo do formiranja Sveučilišta u Zagrebu.¹⁰

Pedagoška osnova do proglašenja zakona o školstvu u listopadu 1874. godine

Rasprave su se vodile na razumnoj osnovi. Kako se pokušavalo izbaciti fizičko kažnjavanje, pokušalo se tome doskočiti pomoću posjeta roditelja nastavi. Zaključak i težnja većine učitelja i pedagoga bio je u tome da je nužna suradnja roditelja i učitelja. Običaj posjećivanja roditelja u školu je bila prisutna još i ranije. O tome su pričali i pisali malo stariji učitelji.¹¹ Prvi val elana, koji se našao u struci, pokrenuo je Ivan Filipović.¹² O tome sve više govore komentari koji nastaju tijekom 1873. godine. Pedagogiju i njenu struku regulirali su konzervativni zakonodavni krugovi koji su bili protiv novosti kojih se libila društvena hijerarhija tog vremena. Tu je još uvijek bio primjetan utjecaj

⁷ Tomislav Košta, „Problematika nastave glazbe u Hrvatskoj u stručnim časopisima druge polovice 19. stoljeća“, *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, vol LXIV, br. 2., 2018., 113 – 122.

⁸ Vladimir Krušić, „Hram umjetnosti“ i „kramarska butiga“ – prijepori oko odgojne uloge kazališta u hrvatskoj kulturnoj i pedagoškoj javnosti druge polovice 19. stoljeća, *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu hrvatskog jezika, književnosti, govornoga i pismenoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*, Vol 9, br. 1, 2011., 29 – 43.

⁹ A. Bazala, Filozofska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma na ovamo, *Obzor - spomen knjiga 1860-1935.*, 122.

¹⁰ Sara Pejaković, „Ante Vukasović, Likovi istaknutih hrvatskih pedagoga“, *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, Vol. 62, br 2., 291.

¹¹ *Napredak* (Zagreb), god. 13, br. 7, (1. 6. 1872), 3.

¹² Ivan Filipović, *Bečke podagogijske slike*, 1870.

klerikalizma i onih političkih krugova u formiranju zakona koji zakonske osnove i teoretske ideje preuzimaju iz austrijskih modela. „Ne treba misliti, da su drugi odnošaji na pedagojskom polju, te da su tu predmeti i postupak s njim i stalno ustanovljeni. To bi bilo onda, kad bi u tom, kao što bi neki sbilja rado, odlučivala tradicija, što je bilo jučer dobro, nevalja danas, još manje sutra ili prekosutra.“¹³ Djevojačke opetovničke učione podučavane su na pedagoškom principu Friedricha Froebela (razvoj prirodnih sposobnosti djeteta na prirodan način). Kako u teoretskom, tako i u praktičnom dijelu.¹⁴ Viđena iskustva učitelja su prenošena iz cijele Monarhije preko učiteljskih skupština u zemlji na područje same slavonske Vojne krajine. Izložba školstva na svjetskoj izložbi u Beču 1873. pokazala je poznate stvari, barem kada su dosezi pedagogije u pitanju. Obrazovanje je bilo dvogodišnje za učitelje u Zagrebu i Đakovu.¹⁵

Disciplinski su problemi u struci do tada rješavani po smještaju učenika u klupama. Oni s kojima je trebalo biti više posla sjedili su u zadnjim klupama. U praksi bi ih se zapostavilo i to je predstavljao prešutan dogovor između učitelja i samih učenika koji su svjesno bili nestašni i nerazboriti. Učitelji su time zapravo u dobroj namjeri pokušavali spasiti ostatak razreda i u postojećim okolnostima stvoriti uvjete koji su bili bliži propisani suvremenim interpretacijama pedagoških standarda u koje su se uvjerali na primjerima europskih zemalja i pedagoških stručnjaka čije su doktrine bile usvajane za razne stadije obrazovanja. Neki su učitelji osuđivali takve pedagoške metode: „Neposlušnu djecu, prkošljivu, razuzdanu treba svakako bud kojim načinom stegnuti, navruuti na bolju cestu, da bude bolje po nju samu, pak da nesmetaju ostalnoj mirnoj, poslušnoj i željnoj duševne hrane. Većina učitelja pomaže si u tih slučajih neumjestnim, ne pedagožkim sredstvom, jer navadno baca sve gorje, sve nemirnjake bez razlike u zadnje klupe kao za kaznu.“¹⁶ Pedagogijski književni zbor popularizira i veliča ulogu pedagogije u obrazovanju.¹⁷ To suvremena vlast propagira kao odgovor na nestanak vojnog načina obrazovanja i nužnu prilagodbu postojećeg učiteljskog kadra u vremenima koja su dolazila. Citati su subjektivni, ali su iz glava mudrih iskusnih djelatnika koji pogađaju srž problematike i pozivaju na nužno dosljedno i jedinstveno djelovanje svih koji sudjeluju u tom procesu i svojim radom i djelom utječu na učenike. „Pedagogija danas je svetčano priznana nesamo znanost, već ujedno i najczvišeniije,

¹³ „Moje putovanje i hamburška učiteljska skupština“, *Napredak* (Zagreb), god. 13, br. 7, (1. 3. 1873), 2.

¹⁴ „Moje putovanje i hamburška učiteljska skupština“, *Napredak* (Zagreb), god. 13, br. 7., (20. 4. 1873), 8.

¹⁵ „Školstvo na svjetskoj izložbi u Beču“, *Napredak* (Zagreb), god. 14, br., 34, (1. 12. 1873), 6.

¹⁶ „U čem se spolohomice ponajviše griješi u školi“, *Napredak* (Zagreb), god. 15., br. 4 (1. 2. 1874), 4.

¹⁷ Hrvatski pedagojsko-književni zbor izdaje djela koja su osnova tadašnjih pedagoških stavova iz kojih proizlaze standardi u obrazovanju. Među tim djelima navodim: Basariček, Stjepan, *Kratko iskustveno dušoslovlje*, 1878.; Basariček, Stjepan, *Pedagogija I. dio: Uzgojoslovlje*, 1882.; Basariček, Stjepan, *Pedagogija II. dio: Obćeo bukoslovlje*, 1882.; Basariček, Stjepan, *Pedagogija IV. dio: Poviest pedagogije*, 1881.; Stojanović, Mijat, *Zablude uzgoja*, 1873. Preuzeto iz: Širola, Ivan (ur.), John Locke, *Nauk ob uzgoju*, 1883, sadržaj.

najteže umieuje; ona jedina danas ruši moćnim svojim nevidljivim mačem i topuzinom svu staru krpež, sve stare zapušne ropotarije, gradeć noviji, čiliji, bogu sličniji sviet. Ovo umienje ima više uza se pomagača, kojih, ako mu se samo jedan iznevjeri, ono samo slabi, mlohavi. S-toga upravo stalna je i dokazana istina, da uspješuije obučava i uzgaja učitelj, ako je pravi pedagog, a lošje, ako je samo prinjušio umienju ovomu.“¹⁸ Poznavanje prirode, tadašnjeg „prirodoznanstva“ je bio važan čin u budućnosti učenika. Hvalio se predmet kao samostalan i vidjela se višestruka korist od njega u budućnosti, barem od strane pedagoga. Teorijska podloga za pedagoški rad, još uvijek neslužbena, ipak je dolazila iz Beča. Učitelji su smatrali da su njihove osnove najbolje za postaviti hrvatsku pedagogiju kao samostalnu granu unutar obrazovnog sustava.¹⁹ Takvu razmjenu iskustava hrvatskih učitelja, s onima iz Beča, lokalni su učitelji čekali s nestrpljenjem. Bečani su svojim kolegama u Hrvatskoj sugerirali moderan pedagoški pristup temeljen na postavkama Adolpha Diesterwegova i Fridericha Dittesa. Oni zastupaju obrazovanje bez pritiska vanjskih utjecaja i oslobođeno izravnog utjecaja religije. Disperzija i raznolikost u stavovima i pristupima pedagoškim problemima u pučkim školama svakako su davali mnoge nedoumice učiteljima koji su sami na sebi nosili odgovornost za pristup u radu. Toga je bila svjesna i sama izvršna vlast pa je smirila tenzije i na drugoj učiteljskoj skupštini u Petrinji davala osnove pedagogije na iskustvenom znanju, a ne na teoretskim konceptima „I pedagogija sama znanost je izkustvena, pa zato nesmijemo časa počasiti, da uzporedno s njezinim razvojem razvijamo i svoju umjeću u uzgojnom djelovanju. Nu za sve to iziskuje se mnogo, čemu se još uvijek dovinuti nemožemo, nu ako i nemožemo kako hoćemo, a mi dajmo, kako možemo i moramo. Živa naša želja i žudnja za našim udovršanjem a po tom i za procvatom naše škole svratiti će sunce jedared i pred naša vrata. Dakle „napred, braco, naš je zov!“²⁰

Radni uvjeti u pučkim učionama koji su utjecali na usvajanje sadržaja i disciplinu

Tematski gledajući, radi se o sekundarnoj temi jer taj termin „pedagogija“ bio marginaliziran u školstvu tijekom sedamdesetih godina 19. stoljeća, pogotovo ako se uzme u obzir temeljni časopis za praćenje aktualnosti učitelja Hrvatske tog vremena

¹⁸ „U čem se spolohomice ponajviše griješi u školi“, *Napredak* (Zagreb), god. 15., br. 4 (1. 2. 1874), 1.

¹⁹ „Biljka kao pomagalo kod uzgajanja i obrazovanja mladeži, *Napredak* (Zagreb), god. 15, br. 15, (20. 5. 1874), 1.

²⁰ „II obća hrv. učiteljska skupština u Petrinji“, *Napredak* (Zagreb), god. 15, br. 29, (10. 10. 1874), 2.

„Napredak“. Prvi pogled baca naglasak na sjedenje učenika. U učionicama je bilo zakonski dozvoljeno 40 učenika. Znanstvenici potvrđuju da su postojala naselja koja su imala znatno više učenika od dopuštenog broja.²¹ Neka naselja su imali negativnu stopu učenika, ali su bila u manjini.²² Rasprava o najvažnijim pedagoškim stvarima u učioni, klupama je bila skromna. Pogled na administraciju koje je obavljao učiteljski kadar sibirjske općine, koji je sadržavao četiri škole, tijekom sedamdesetih godina, spominje samo nekoliko dopisa. Ipak ti dopisi su bili poslani načelniku tadašnje općine. Ta tema je bila i na raspravi za općinsko vijeće što je očigledno bilo političko pitanje jer to nam svjedoči stvaratelj administracije. Učiteljski osvrti na to nam daju pedagošku komponentu. Oni govore koliko učenika i kojeg uzrasta smiju sjediti u jednoj klupi, a koliko ih je trenutno sjedilo. Općina se o tim stvarima različito odnosi. Svaki slučaj je potrebno izolirano promatrati da bi se mogli dati konkretni zaključci. Brojnost učenika koji su mogli sjediti u jednoj klupi je ovisila o uzrastu i preporuka su bila četiri učenika u jednoj klupi. Primjeri iz prakse tog vremena spominju da ih je znalo sjediti i po sedam. Pedagoški zakonodavni standard bio je „Školske sobe moraju biti do 12 stopa visoke, a pored mjesta za učiteljsku stalnicu, školski ormar, školsku tablu i slobodnog pristupa ka klupam valja da za svako diete što svjetlije i s oduškom obskrbljene.“²³ Formiranje kriterija ocjenjivanja, tempa izvođenja sadržaja, načina rada i prilagodbe sadržaja nije bilo specificirano previše samom zakonodavnom okviru. Načelno je prepušteno samom učitelju da donese procjenu stanja pojedine škole te u skladu s tim i djeluje: „Koliko treba od svakoga učevnoga predmeta predavati, ravna se po stepenu, nakojem svaka učiona stoji pogledom na broj raspoloživih učiteljskih silah. O tom zavisi takodjer, da li se nastava ima potegnuti i na druge, ovdje navedene učevne predmete.“²⁴ Zakonska sugestija omogućava načelno uveden rad izvan učione kao i ženskom ručnom djelu koje je specifično vezan uz same učenice.

Ako se na trenutak stane i pokušamo se staviti u ulogu nastavnika koji mora raditi u tim okolnostima, dok istovremeno upravna administracija tog vremena mora slijediti pravnu proceduru, dobijemo zaključak da su nastavnici, ali i učenici tog razdoblja, bili u znatno težem položaju s obzirom na druge učitelje i škole okolice. Administracija upravnog karaktera tog razdoblja tumači da je načelniku bila slana takva problematika. On je mogao samostalno prihvatiti ili odbiti te prijedloge. U rjeđim slučajevima bi to prosljedio na razinu općinskog vijeća, čime bi se priča dodatno usporila i otežala u njenoj realizaciji. Učitelj je, ako bi bio nezadovoljan, mogao slati dopis i kotarskom

²¹ Dinko Župan, „Utjecaj Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji (1875. – 1885.)“, *Scrinia Slaavnica*, 2002., 287

²² Krešimir Škuljević, Pučko školstvo, Prilozi Broda i okolice, 19 – 54.

²³ Cuvaj, *Građa za povijest školstva*, svezak VI., 154.

²⁴ Cuvaj, *Građa za povijest školstva*, svezak VI., 152, Propis o nastavi pučkih učionah Vojne krajine.

uredu, koji je u tom trenutku vršio dužnost podžupanije, slučaj bi bio riješen brže. Nacrti klupa i njihove propozicije nisu bili zakonski normirane u zakonskom vjesniku tog vremena, ali su uredi u Petrinji davale upute. Ured u Petrinji bio je građevinski ured koji se brinuo o gradnji novih ili popravku postojećih škola. Ipak, iz tih dopisa i korespondencije saznali su se nacrti klupa koji su ugrađivani u škole navedenog razdoblja, koje je teritorijalno pripadalo jednoj od četiri podžupanije koje su bile dio tada veće administrativne cjeline Požeške županije. Upravna općina Sibinj je teritorijalno bila dio Kotarskog područja koji je imao sjedište za još šest općina u Oriovcu. Prva rasprava o klupama je počela još 1873. godine, kada je škola u Slobodnici samoinicijativno kupila 10 klupa. Isto su željeli i Odvrci i tada nastaje politički spor.²⁵

Pedagoški su standardi u školama Vojne krajine bili aktualizirani preko učiteljskih skupština. Za naše podneblje su bile zadužene učiteljske skupštine brodskog i gradiškog okružja. Navedena teritorijalna podjela je bila ostavština krajiškog, vojnog sustava. Tako je Upravna općina Sibinj pripadala Gradiškom okružju, iako je bila bliže tadašnjem Brodu na Savi. Učiteljske skupštine spominju pitanja nevezana uz propise. Njihovi osvrti naglašavaju ruralni način življenja i odbijanje stanovništva da prihvati činjenicu kako je škola obvezna. U pedagoškom smislu dolazi do velikog gubitka u kontinuitetu i redovitosti kod učenika. Za sam stvaralački rad učenika i učitelja bilo je potrebno poticati temelje unutarnje motivacije.²⁶ Tome se posvetio i sam Ivan Filipović, s naglaskom na „Duševna svojstva pjesnika“. Potreba za unutarnjom motivacijom bila je i onda jasna svima koji su se bavili obrazovanjem pa je naglašan kontinuitet i egzistencijalni preduvjeti za zdrav razvoj učenika. Njihov nedolazak i nedostatak materijalnih uvjeta, kao što su bili loši uvjeti u učionici, nedostatak ogrjevnih drva, razbijenih prozora, vlage, pokvarenih peći, nedostatak sanitarnih čvorova. Navedene manjkavosti koji su evidentni iz dopisa tadašnjih ravnajućih učitelja sugeriraju na otežavajuće pedagoške standarde. To je razlog zašto struka tog vremena spominje vrlo rijetko pedagogiju kao struku koja je bila vitala uz sami sadržaj u izvođenju i realiziranju nastavnog procesa. Učitelji su bili svjesni tadašnjih temelja učenja. Problemi su im bili zadavani i zbog reformi koje su se u to vrijeme odvijale. Uz reforme, koje su se odvijale na samom području slavonske Vojne krajine, bile su reforme izvan Hrvatske koje je Mažuranić nekoliko puta bezuspješno pokušavao uvesti, netom prije izbornih zbivanja.

Pozitivan poticaj u tom smjeru predstavlja skrb učitelja za iduće školske godine. Tako se naručuju udžbenici, nagrađuju najmarljiviji učenici aktualnom školskom literaturom. Sadržaj nabavljene literaturu govori o strogosti tadašnjih društvenih normi koje su bile specifične u Vojnoj krajini zbog vojnog sustava. Taj je vojni sustav ušao u

²⁵ HR-DASB-90, Kotarski ured Oriovac, Upravna općina Sibinj Kotarskom uredu Oriovac, 8. 10. 1873.

²⁶ Ivan Filipović, *Kratka stilistika za građanske i više djevojačke škole*, 1876., 62.

svakodnevicu pa se školstvo i pedagogija Vojne krajine ne smije poistovjećivati sa školstvom civilne Hrvatske. Najočitiiji tragovi su u vojnom kadru koji je bio prisutan u školama. Prije 1871. godine govorni jezik bio je njemački. Uz fizičko kažnjavanje koje su do tog trenutka bile dopuštene, dobije se odmak od današnjeg dosega obrazovanja.²⁷ O batinama se vodilo mnogo rasprava kao i o suvremenom pristupu u radu. Mnogi učitelji na skupštinama potežu pitanje batina jer su smatrali da se pomoću batina održava disciplina u razredu. Pogleda na stanje u obiteljima učenika sugerirao je da su i lokalne vlasti s novim načinom reguliranja zakona imali problema. Navodi se da su zavori bili puni jer je prijestupnika i nepoštivanja zakona i svojih bližnjih bilo mnogo više nego u razdoblju stroge discipline, gdje se za najmanji prijestup dobilo 25 udaraca po leđima. Zbog takvog izvanrednog stanja u društvu Vojne krajine, učitelji za nove pedagoške metode biraju one koje zabranjuju batine i sugeriraju nenasilne metode, što se može zaključiti iz: „ne može se vjernika koji ide u crkvu natjerati da se Bogu moli“. Polemika se oko kazni i nagrada u pedagogiji nastavlja tijekom cijelog 19. stoljeća. Jedan od boljih osvrti na tu temu sustavno je dao i prijevod djela Johna Locka.²⁸ On ih, gotovo bez iznimke, odbija kao pedagošku metodu. Mažuranićeve ideje obveznog školstva su od samog početka bile negativno dočekanane od mjesnih ličnosti, poput svećenika i seoskih starješina, smatrali su da novčana kazna za nedolazak, od jedne forinte, bila visoka (iako se po zakonu moglo zakoniti roditelja za nedolazak učenika i sa tri forinte). Učitelji su smatrali da će, ako se na učenika tog vremena nije represivno djelovalo, rušenjem učenika samo pogoršati situacija u razredu jer će svojim negativnim ponašanjem još lošije utjecati na učenika koji trebaju doći u istu školu. Zaključci pojedinih skupština o batinama i njezinom ukidanju bile su dvojbene. Tako su učitelji u kriznim situacijama dopuštali učiteljima da fizički kažnjavaju učenika, ako je to situacija zahtijevala. Generalan stav učitelja koji su komentirali obrazovni proces bio je negativan prema ukidanju batina.

Pedagogija nije bila dosljedna kada su u pitanju bile muške ili mješovite pučke škole. Analiza Kotarskog ureda Oriovac pokazuje redovito djelovanje više od 30 učitelja. Nazivi škola govore da dominiraju pučke škole koje su bile mješovite. Iznimne situacije govore da se radilo o istospolnim školama. Može se na temelju tih brojeva reći da je odnos vlasti na nacionalnoj razini, ali i na lokalnoj koja je provodila te zakone, bio suzdržan. Lokalne vlasti su nazive pučkih škola ostavljale identičnima kao u zatečenom stanju. Primjer Upravne općine Sibinj sugerira da su tijekom navedenog razdoblja bile odvojena dječjačka i djevojačka škola. Na čelu dječjačke škole je bila učiteljica, a na čelu dječjačke učitelj koji je istovremeno vršio dužnost ravnajući učitelja, koji je u pravilu bio

²⁷ Za više o fizičkom kažnjavanju pogledati: *Napredak*, 10. 9. 1879., 6.

²⁸ Ivan Širola (ur.), John Locke, *Nekoje misli ob uzgoju*, 1890., poglavlje „Kazne i nagrade“, 45 – 57.

član školskog odbora i tajnik školskog odbora. Tako školska godina 1880. – 1881. govori da je na području Vojne krajine bilo 64 škole za dječake, 71 za djevojčice i 388 obospolnih. Davati potporu pedagoškim društvima, koja su radili na napretku obrazovanja, nije bila obaveza nastavnika. U tome su dobrovoljno sudjelovali učitelji sibirjnske općine koji su bili podupirući članovi Hrvatskog pedagoškog književnog zbora. Tako su za razdoblje između 1881. i 1886. bili svi učitelji koji su djelovali (dvoje u Sibinju, Slobodnica i Odvorci). Škole su poboljšavale status tog zbora tako su i same postali članovi navedenog društva kao utemeljitelji. Informiranje na temelju potpora tog društva davalo je poticaj u radu s okolinom i unaprjeđenja rada škole. Tako je škola u Sibinju imala učiteljsku podružnicu 1885. godine. Neki su od učitelja držali praktična predavanja. Naglasak na praktičnim predavanjima nastavak je filozofije u kojoj se razvijao motorički rad i povezivalo teoretsko znanje sa vještinama koje su koristile svakodnevnom životu u ruralnim krajevima Hrvatske. Tako je sibirjnski učitelj Galić održavao pčelinjak. Od praktičnih vještina učitelji su se svakodnevno odlučili usavršavati na području vinogradarstva. Sumirajući aktivnosti učitelja za 1885. godinu, može se reći da su dva puta bili domaćini skupova, imali tri predavanja, a bilo im je dostupno četiri učitelja.

Od novosti koje su se uvodile i utjecale na pedagogiju, treba istaknuti zvono koje je davalo znak za kraj sata, kao i sugestija nastavnicima da se potrudu, unatoč zvonu, završiti misao koja je bila vezana uz samu temu koja se obrađivala taj sat. Školski su vrtovi bili sve intenzivnije popularizirani, ali je statistika o tome vrlo raznolika i mora joj se pristupati s oprezom.²⁹ Školske spomenice su u tom pogledu nogo sigurnije od podataka primjerice „Napredka“ ili „Građe za povijest školstva“. Ideja školskih vrtova imala je stanovite prepreke, ali je bila odlučan primjer kako naselju u kojem je škola i njihovim mještanima, pokazati što znači znanja. Najlakši primjer u tom smjeru je bilo kalemljenje voćaka., zbog čega je drugi naziv za školski vrt bio „pokušalište“. Te voćke bi se na kraju školske godine dijelile učenicima koji bi ih sadili u svojim dvorištima. Rastom i održavanjem te biljke trebalo je rasti i pouzdanje roditelja tih učenika u pouzdanje učitelja da jednako tako vjeruju u stvari koje nisu bile tako dokazive. Rezultati su bili pozitivni u tom smjeru, a najbolji pokazatelj toga predstavlja interes učitelja, rasprava o tome, kao i dostupna literatura o tome.

Pedagoška je dokumentacija obuhvaćala prvenstveno imenik. Kada je u pitanju pedagoška dokumentacija koju su izvršavali učitelji, tj. perovođe školskih odbora, onda je bilo više obrazaca. Najvažnije je bilo zbog vođenja evidencije dostavljali dvotjedno izvješća o izostancima učenika. Podaci nisu sačuvani cjelovito, ali su odstupanja znatna

²⁹ O školskim vrtovima vidi više u: Krešimir Škuljević, *Školski vrtovi i učeničko gospodarstvo u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća s posebnim osvrtom na školu u Sibinju*, 2013.

za proučavano razdoblje (1871. – 1886.). U prvom je razdoblju evidencija izostanaka učenika vezana uz znatnu sumu novca, jer je jedan neopravdani izostanak iznosio jednu forintu ili zakonsku kaznu roditelja, ako nije platio istu. Obrasci su statističkog karaktera te je navedeno vremensko razdoblje, broj izostanaka i mjesto škole. Za to razdoblje nema jednoznačne ocjene. Broj izostanaka se smanjio, ali ne u toj mjeri da bi rezultat bio vidljiv i razlika jasna, obzirom na utrošenu energiju o toj temi u pisanoj dokumentaciji učitelja tog vremena koju su provodili u međusobnim korespondencijama, tako i s upravnim predstavnicima, tj. načelnicima općina i kotarskim upraviteljima. U prvom razdoblju reintegracije broj izostanak je tijekom 1877 i 1878. godine iznosio 163 dužnika, tj. nemarna polaznika čiji su roditelji pristali na zatvorsku kaznu.³⁰ Drugo razdoblje, između 1881. i 1886., pokazuje neke nove trendove. Kazna za učenike je manja i ona u pravilu je iznosila 20 novčića, što je 20 % prethodnog iznosa. Drugi trend pokazuje nedosljednost u vođenju iste evidencije. Početkom godine se vodi dosljedna primjerna evidencije izostanaka i vođenja globe, a taj trend opada kako se približava kraj školske godine. Oscilacije i statistika ne govori specifičnosti koje bi mogli povezati s podnebljem, tj. pojedinom školom, ili djelatnikom, tj. učiteljem. Izostanci govore za 1881. da je, po broju dana, bilo najmanje pojedinačnih u Slobodnici. Kada je u pitanju broj izostanaka po broju učenika, onda ih je najmanje izostalo u Sibirju. Prosjek izostanak po danima i učenicima je na području općine je bio sedam dana po učeniku. Ukor se dijelio već nakon pet dana što znači da su gotovo svi učenici koji su navedeni dobili i ukor. Ukupno je izostalo 45 učenika 322 dana. Postotak izostanak se smanjio za 1883. godinu i to za 27 % od navedenog.³¹

Pedagoški standardi su povećani i kada je bilo u pitanju cijepljenje učenika. U prvom razdoblju (1871. – 1881.) nije bilo spomena o liječnicima u školama. U drugom promatranom razdoblju se od 1881. spominju redoviti pregledi liječnika. Obzirom na dob djece koju pregledavaju i cijepaju, može se zaključiti da su učenici, od osam godina starosti, cijepljeni. Ipak, prema ranije dostupnim podacima o broju učenika, može se reći da je nešto manje cijepljeno nego ih je pohađalo nastavu.

Zaključak

Pedagoški standardi slavonske Vojne krajine tijekom dvije faze reintegracije s ostatkom Hrvatske imali su više ključnih trenutaka, a mogu se izdvojiti samo neki s obzirom na opseg i strukturu rada. Prva je faza obuhvaćala definiranje stanja i

³⁰ Krešimir Škuljević, „Pučko školstvo slavonske Vojne krajine u sedamdesetim godinama 19. stoljeća na primjeru sibirjske općine“, *Prilozi za povijest Broda i okolice*, knjiga 3, 2017.

³¹ HR-DASB-90, KUO, kut. 66., Popis izostanaka učenika, 15. 10. 1883.

postavljanje osnove s kojima bi se struka složila. Zaključak je struke, prema periodici, bio da su trenutne metode i podjele rade u pedagogiji bile arhaične. Bile su preporučene nove metode koje su bile bliže liberalnim doktrinama. U društvenom okruženju, kakvo je bila Vojna krajina, promjene i novosti nailazile su na višestruke prepreke. Uz to treba dodati i elemente koji su bili prisutni na lokalnoj razini. Za škole je na lokalnoj razini bila odgovorna Požeška županija koja je imala podžupanije i kojoj su bile podređene općine. Korištenjem metode mikro pristupa, uočen je niz poteškoća u radu, o čemu najbolje svjedoči arhivska građa. Liberalnost se nije nimalo sviđala učiteljima koji su se borili s nizom novosti i nepoznanica: ne polazak učenika, izbacivanje fizičkog kažnjavanja i materijalne teškoće. Sve navedeno ograničavalo je aktualne teoretske postavke koje su se nudile u Beču. Izvještaji iz Beča preko periodike su zvučali odlično, ali je realnost bila drugačija pa si je jedva jedan učitelj od 30 njih na području cijele podžupanije mogao priuštiti to putovanje, uz pozajmicu školske blagajne i dopuštenje samog načelnika. Samo stručno usavršavanje o tim aktualnostima bilo je vrlo skupo. Inteligencija i dosjetljivost učitelja pučkih učiona je bila evidentna u spretnosti i realizaciji „pokušališta“ i školskih vrtova, gombališta i praktičnog rada. Tako se moglo vidjeti kako se dostiže napredak vidljiv preko znanja i ustrajnosti. Još jedna pobjeda učiteljskog kadra, unatoč iznimno ograničenim radnim uvjetima, vidjela se praćenjem globa. Poboljšanje kvalitete rada u samom razredu vidjelo se u novoj učiteljskoj administraciji, opsegu predmeta te skrbi liječnika o učenicima prilikom cijepjenja i docjepljivanja. Promatrano razdoblje između 1871., kad počinje razdoblje reintegracije (pripajanja Vojne krajine s ostatkom Hrvatske) i 1886., kad financije slavonske vojne krajine konačno postaju dio financija ostatka Hrvatske, iznimno je dugo. Bez obzira na to vidljivi su pomaci pa se može zaključiti da je pučko školstvo u tom razdoblju postavilo liberalne pedagoške standarde od kojih nije odstupalo.

Bibliografija

1. Bazala, Albert. 1936. Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma na ovamo“, *Obzor - spomen knjiga 1860-1935*. Tisak i naklada tipografije D. D. Zagreb.
2. Basariček, Stjepan. 1877. *Kratko izkustvenoduslovlje*. Hrv. pedagojsko-književni sbor. Zagreb.
3. Basariček, Stjepan. 1882. *Pedagogija I. dio: Uzgojoslovlje*. Hrv. pedagojsko-književni sbor. Zagreb.
4. Basariček, Stjepan. *Pedagogija II. dio: Obćeobukoslovlje*. Hrv. pedagojsko-književni sbor. Zagreb.

5. Basariček, Stjepan. 1881. *Pedagogija IV. dio: Poviest pedagogije*. Hrv. pedagogijsko-književni sbor. Zagreb.
6. Cuvaj, Antun. 2011. *Građa za povijest školstva*. Svezak VI, VII i VIII. Trošak i naklada Kr. Hrv.-slav.-dalm.zem.vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu. Zagreb.
7. Filipović, Ivan. 1870. *Bečke podagogijske slike*. Tiskom Lav. Hartmana i družbe. Zagreb.
8. Filipović, Ivan. 1876. *Kratka stilistika za građanske i više djevojačke škole*. Naklada knjižare L. Hartmana. Zagreb.
9. Hoholač, Josip. 1908. *Disciplinarna vlast pučkoga učitelja i njegova kaznano-pravna odgovornost*. A. Kolesar. Bjelovar.
10. Kobali, Milan. 1879. *Zorna obuka*. Hrv. pedagogijsko-književni sbor. Zagreb.
11. Košta, Tomislav. 2018. Problematika nastave glazbe u Hrvatskoj u stručnim časopisima druge polovice 19. stoljeća. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, vol LXIV, br. 2., 113.-122.
12. Krušić, Vladimir. 2011. „Hram umjetnosti“ i „kramarska butiga“ – prijepori oko odgojne uloge kazališta u hrvatskoj kulturnoj i pedagoškoj javnosti druge polovice 19. stoljeća. *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu hrvatskog jezika, književnosti, govornoga i pismenoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*. Vol 9, br.1, 29-43.
13. Pejaković, Sara; Vukasović, Ante. 2016. Likovi istaknutih hrvatskih pedagoga. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, Vol. 62, br 2., 291.
14. Stojanović, Mijat. 1873. *Zablude uzgoja*. Pedagogijska biblioteka. Zagreb.
15. Širola, Ivan (ur.); Locke John. 1890. *Nekoje misli ob uzgoju*. Tiskom H. Lusterera. Senj.
16. Širola, Ivan (ur.). 1883. *Nauk ob uzgoju*. Nakladom hrv. pedagogijskog-književnog zbora. Zagreb.
17. Škuljević, Krešimir. 2017. Pučko školstvo slavonske Vojne krajine u sedamdesetim godinama 19. stoljeća na primjeru sibirinjske općine. *Prilozi za povijest Broda i okolice*. Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Slavonski Brod.
18. Škuljević, Krešimir. 2013. *Školski vrtovi i učeničko gospodarstvo u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća s posebnim osvrtom na školu u Sibirinju*. Osnovna škola. Sibirinj.
19. Župan, Dinko. 2002. Utjecaj Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji (1875.-1885.). *Scrinia Slavonica*, Vol 2, No. 1., 277-292.

Neobjavljena građa

1. Državni arhiv u Slavonskom Brodu, Kotarski ured Oriovac, (1873.-1881.)
2. Državni arhiv u Slavonskom Brodu, Kotarski ured Oriovac II, (1881.-1886.)

Periodika:

1. „Napredak“, 1871.-1886.

Pedagogic Standards of Education in Slavonian Military Border During its Reintegration

Abstract

The paper follows the news related to the pedagogic standards of the elementary school between 1871. and 1886. It monitors the news on the basis of the periodical journal "Napredak". The theoretical approach was supported by unpublished archival material from the State Archives in Slavonski Brod. Of the published buildings in use was the work of Antun Cuvaj's "Structure for the History of Education". The paper presented ideas of pedagogy and dealing with news that proposed an even greater challenge for teachers. The military regime was expelled from school and a non-violent way of dealing with discipline was introduced. Social movements were evident through liberal ideas and the removal of the Roman Catholic Church from the domain of education. In practice, it was necessary to prove evidence of absence from school, vaccination of students, care of discipline in a non-violent manner, encouraging cooperation with parents and conducting practical work through school gardens.

Key words: pedagogic standards, elementary school, Slavonian Military Border, 19. Century.